

Izvorni naučni rad

Primljeno 30. 6. 2021, prihvaćeno za objavljivanje 12. 9. 2021.

Prof. dr. Semir Rebronja

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

r_semir@yahoo.com

HADIS U RUKOPISNOM DIVANU PJESNIKA I MUḤADDITA HASANA BOŠNJAKA

Sažetak

Hasan ibn Muṣṭafā al-Būsnaẓī al-Madani, Hasan Bošnjak rođen je u Medini u posljednjoj deceniji 12. vijeka po Hidžri i stvarao je u prvoj polovini 13. vijeka (kraj 18. i prva polovina 19. vijeka). Što se tiče godine smrti Hasana Bošnjaka, možemo pretpostaviti da je umro polovinom 13. vijeka po Hidžri. Analizom njegova divana dolazimo do zaključka da je Bošnjak pisao tarihe u različitim periodima života od oko 1215/1800. do 1247/1831. godine - otprilike u periodu od tridesetak godina. Ne nailazimo na neki tarih koji je datiran nakon godine 1247. po H., te na osnovu toga pretpostavljamo da je autor umro 1247. po H. ili 1831. ili godinu-dvije poslije.

Kao glasovit muhaddis (stručnjak za hadis, Poslanikovu tradiciju) pjevao je, između ostalog, o Buhariji i Muslimu govoreći da je redovno medinski muftija, a kasnije i šejhu al-islam Ahmed Arif Hikmet komentarisao djela.

Najznačajniji izvor, nakon Kur'ana, je Poslanikova tradicija (al-sunna) uspostavljena na Poslanikovim riječima, postupcima i prešutnom odobrenju. Još od vremena Poslanika, a.s., počelo je zapisivanje al-sunne, a u 2. vijeku po Hidžri počinje intenzivan rad na kodifikaciji (al-tadwīn) Poslanikove tradicije iz pisanih i usmenih izvora. To je vrijeme procvata hadiskih nauka i u prvoj polovini 3. vijeka živjeli su i djelovali najveći hadiski stručnjaci. Napisano je na stotine djela, a među njima su najpoznatije dvije hadiske zbirke, koje se nazivaju ṣaḥīhima. Autori su Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Ismā'īl al-Buḥārī (194/810-256/870) i Abū al-Ḥusayn Muslim ibn al-Ḥaǧǧāǧ ibn Muslim al-Quṣayrī al-Naysābūrī (-- - 261/875).

U divanu Hasana Bošnjaka ima, između ostalog, četiri pjesme, jedna posvećena Buhariji, a tri Muslimu.

Ključne riječi: Hasan Bošnjak, Buhari, Muslim, hadis, poetika, islamska tradicija.

UVOD

Predmet ovoga rada jeste pjesme o Buhariji i Muslimu autora Hasana Bošnjaka (Ḥasan ibn Muṣṭafā al-Busnawī) (r. 1190). Predstaviti ćemo historijski i društveni ambijent u kojem su ove pjesme nastale i analizirati formalne i stilske odlike pjesama sadržanih u ovim pjesmama. U njegovim pjesmama o Buhariji i Muslimu evidentno je da je Hasan Bošnjak bio muḥaddī. Pisao je u svojim pjesmama o porijeklu autora, vjersko-tradicionalnim normama njihovih zbirki hadisa, definisao, s aspekta Kur'ana, hadis i hadiske nauke, zatim biranim riječima govori o Poslaniku i sl.

Metodologija naučno-istraživačkog rada svoje najznačajnije uporište imala bi u jezičko-stilskim analizama i komparativnim razmatranjima karakteristika poezije i hadisa.

U samoj analizi pjesama o hadisu služiti ćemo se i historijskom i deskriptivnom metodom naučno-istraživačkog rada.

O životu i djelu Hasana Bošnjaka

Ḥasan ibn Muṣṭafā al-Būsawī al-Madanī, Hasan Bošnjak rođen je u Medini u posljednjoj deceniji 12. vijeka po Hidžri i pisao je u prvoj polovini 13. vijeka (kraj 18. i prva polovina 19. vijeka).¹

¹ O poetskom stvaralaštvu Hasana Bošnjaka vidi u:

- Babović, Dželila i Bajrić, Berin, „Poetizacija islamske tradicije u kasidama Hasana Bošnjaka“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 2016., br. 66, str. 153-178. U ovom radu obrađeno je osam kasida iz rukopisne zbirke biblioteke Sulejmanija u Istanbulu. Radi se o kodeksu u kojem je sadržano sedam kasida, a u Nacionalnoj biblioteci u Ankari nalazi se rukopisni kodeks s kasidom o Aliji.
- Popara, Haso, „Tragom tariha Hasana Bošnjaka povodom podizanja turbeta ocu Allahova Poslanika u Medini 1246/ 1830. godine“, *Preporod*,
- Rebronja, Semir, „Književne i kulturno-historijske osobenosti *Divana* Hasana Bošnjaka“, *Anali Gazi Husrev- begove biblioteke*, 2018, vol. 25. br. 39., str. 125-142.
- Babović, Dželila, *Kaside bosanskih pjesnika na arapskom jeziku*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Posebna izdanja LV, 2018.
- Rebronja, Semir i Mujić, Munir, „Djelo Hasana Bošnjaka *Ḥuṭab taslīm mahr wa ḡawābuha*“, *Anali Gzi Husrev-begove biblioteke*, 2019, vol. 26.

Nepoznati autor djela *Tarāğim ‘a‘yān al-Madīna al-Munawwara* navodi da je ovaj autor rođen 1190/1776. godine. Pored ovoga podatka, nepoznati autor ne navodi bilo kakve druge podatke o životu Hasana Bošnjaka (Anonim, 1984). Može se naići i na podatak da je rođen 1198/1784. godine, a umro 1287/1870. godine (Al-Ḥaṭrāwī, 2005). No, s time se ne možemo složiti. Naime, tarihi koje je Hasan Bošnjak sročio ukazuju da je rođen ranije. Što se tiče godine smrti Hasana Bošnjaka, možemo pretpostaviti da je umro polovinom 13. vijeka po Hidžri. Analizom njegovog divana dolazimo do zaključka da je Bošnjak pisao tarihe u različitim periodima života od oko 1215/1800. do 1247/1831. godine - otprilike u periodu od tridesetak godina. Ne nailazimo na neki tarih koji je datiran nakon godine 1247., te na osnovu toga pretpostavljamo da je autor umro 1247. H/1831. ili godinu-dvije poslije. Naposljetku, na osnovu analize tariha i spomenutih izvora možemo pretpostaviti da je Hasan Bošnjak živio u periodu od 1190. do oko 1247., odnosno od 1776. do oko 1831. godine.

Mehmed Handžić spominje Hasana Bošnjaka i njegovog sina Muhammeda Emina u djelu *al-Ğawhar al-asnā*, (al-Ḥanğī, 1992) a više podataka donosi u djelu *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*. U ovom radu Handžić navodi da je Hasan Bošnjak bio veliki učenjak hadisa, te da je bio „obilan pjesnik na arapskom jeziku“. Također, navodi da je, pored pjesama, Hasan Bošnjak autor hutbi (Handžić, 1999), koje nose nalov *Ḥuṭab taslīm mahr wa ġawābuhā*. Pored Handžića, Hasana Bošnjaka spominje i Hazim Šabanović u djelu *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, pri čemu ističe da je on jedan od rijetkih autora koji su pisali poeziju na arapskom jeziku (Šabanović, 1973).

Hasan Bošnjak je, na osnovu onoga što navode neki autori, bio i hatib Poslanikove džamije u Medini (al-Ḥaṭrāwī, 1984).

Hasan Bošnjak u svome divanu posvetio je dvije kaside stanovnicima Bosne, jednu od ovih, prepisao je i preveo Mehmed Handžić, a u drugoj kasidi pjesnik kaže:

روحي الفداء لاهل البوسنة الحسنه حيث الجميل بعين يتجلى حسنه
هم اهل الدين محياه الوسيم متى تلحظه قلت سنه يا حيداه سنه
(al-Būsnavī, 1300/1883:188, neobjavljeni rukopis)

*Lijepo Bosne žitelji mili su mi kao život moj,
Tamo u oku ljepota se odslikava u blistavosti svoj.
Oni su ljudi vjere, i tamo se živi u ljepoti zore sjajne
Kad bi je vidio kazao bi: ljepota! Eh, da mi je te ljepote
bajne.*

Napisao je i pohvalnicu „nekim uglednicima, jednom čovjeku iz Beograda“ (al-Būsnavī, 1300/1883:72, neobjavljeni rukopis), a u jednom tarihu pjesnik govori o nekom hadžiji Mustafi, koji je došao na hadž iz Beograda 1243/ 1828:

من بلغراد فاضل   جاء للخير مسرعا
وحوى كل ما به   من مراد له دعا
مصطفى نال سعه حين زار المشفعا

(al-Būsnavī, 1300/1883:72, neobjavljeni rukopis)

*Iz Beograda je plemeniti
Došao i dobru pohitio.
I uspio je dobiti sve ono,
Sve ono što je želio i molio.
Mustafa sreću nađe
Kad šefatdžiju² obiđe.*

Kroz ove stihove, pjesnik pokazuje vezanost sa postojbinom, Bosnom, iako je rođen u Medini.

Prijepis pjesama Hasana Bošnjaka

Al-Ḥaṭrāwī navodi da su divan i hutbe Hasana Bošnjaka sačuvao njegov sin Emin (Al-Ḥaṭrāwī, 1984). Hutbe je prepisao Ğa'far Ibn al-Sayyid Ḥusayn Ibn al-Sayyid Yaḥyā Hāšim al-Ḥusaynī al-Madanī (u. 1342. H/1924) koji potiče iz ugledne medinske porodice Hāšim.³ Inače, Ğa'far Ibn Ḥusayn napisao je djelo o „čudnim događajima“ koji su se zbili u Medini, *al-'Aḥbār al-ġarība fī dīkr mā waqa'a bi Ṭība al-ḥabība* Prepisivač je bio imam i hatib Poslanikove džamije. Al-Ziriklī navodi da je Ğa'far Ibn al-Sayyid Ḥusayn prepisao mnoga djela, te da je pored

² Aludira na Poslanika, a.s.

³ Rodonačelnik ove porodice je al-Sayyid Hāšim ibn al-Sayyid Ibrāhīm al-Mūsawī koji je došao u Medinu godine 1070. H. (O ovoj porodici vidi u: al-Madanī, 1970, str. 487-490.

spomenutog djela napisao i *Poslanicu o posjećivanju Vjerovjesnikova groba* i knjigu o *Historiji Medine* (al-Ziriklī, 1986). Tačnije, prepisao je pedeset i dva djela, a neka koja su drugi prepisali je dotjerao, tako da ukupan broj rukopisa koje prepisao i onih koje je dotjerivao iznosi stotinu i dva rukopisa. Ovu zbirku Ğa'far Ibn al-Sayyid Ḥusayn je uvakufio i ona je poznata pod nazivom „*Hizāna Hāšimiyya*“.

Rukopis je napisan pismom *nash*. Na kraju rukopisa, u kolofonu, Ğa'far ibn al-Sayyid kaže da je završio prepisivanje ovoga primjerka (*al-nuṣṣa*) u četvrtak, 7. džumada al-ūla 1300. godine (16. mart 1883) (al-Būsnavī, 1300/1883, neobjavljeni rukopis). Hasan Bošnjak, kako smo naveli, obnašao je dužnost hatiba Poslanikove džamije u Medini, što je podrazumijevalo da je bio učen i rječit.

Rukopis pjesama

Kao glasovit muhaddis (stručnjak za hadis, Poslanikovu tradiciju) pjevao je, između ostalog, o Buhariji i Muslimu govoreći da je redovno medinski muftija, a kasnije i šejhu al-islam Ahmed Arif Hikmet komentarisao djela.

Najznačajniji izvor, nakon Kur'ana, je Poslanikova tradicija (al-sunna) uspostavljena na Poslanikovim riječima, postupcima i prešutnom odobrenju. Još od vremena Poslanika, a.s., počelo je zapisivanje al-sunne, a u 2. vijeku po Hidžri počinje intenzivan rad na kodifikaciji (al-tadwīn) Poslanikove tradicije iz pisanih i usmenih izvora. To je vrijeme procvata hadiskih nauka i u prvoj polovini 3. vijeka živjeli su i djelovali najveći hadiski stručnjaci. Napisano je na stotine djela, a među njima su najpoznatija dvije hadiske zbirke, koje se nazivaju *ṣaḥīḥima*. Autori su Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Ismā'īl al-Buḥārī (194/810-256/870) i Abū al-Ḥusayn Muslim ibn al-Ḥağğāğ ibn Muslim al-Quṣayrī al-Naysābūrī (-- - 261/875) (Kurdić, 2003).

U divanu Hasana Bošnjaka nalazi se, između ostalog, četiri pjesme, jedna posvećena Buhariji, a tri Muslimu.

Prva pjesma u divanu posvećena je Ahmedu Arifu Hikmetu⁴, te završavanju hadiske zbirke Muslima. Ova kasida se nalazi na fol.

---

⁴ Ahmed Arif Hikmet, (1786-1859) osmanski šejhu-l-islam, muderis, pjesnik i kadija, imenovan je kadijom u Medini 1239/1823. o čemu je i Hasan Bošnjak

a94 do b95, odnosno od 5. do 7. strane. Ima 38 stihova i po rimi završava se sa al-bā' i bāiyya je.

Druga pjesma, o Buhariji, posvećena je, opet Ahmedu Arifu Hikmetu. Pjesma sadrži u rukopisu fol. b152 do a153, odnosno od 105. do 106. strane. Ima 38 stihova i u rimi je fāiyya.

Treća pjesma je posvećena Muslimu i sadrži u rukopisu fol. b186 do b187, odnosno od 163. do 165. strane. Ima 26 stihova i u rimi je mīmiyya.

Posljednja pjesma je pjesma o Muslimu i posvećena je komentatoru Ahmedu Arifu Hikmetu. Ova kasida se nalazi na fol. a194 do b146 i ima 94 stihova i u rimi je nūniyya.

TEMA I STIL PJESAMA O HADISU

Kaside, a u slučaju pjesama posvećeni hadisu, zadržale su se u formi trodijelne strukture, ali su se adaptirale u strukturi same pjesme. Naprimjer, nesīb, ljubavni prolog, koji su pjevali drevni pjesnici, ali i pjesnici u periodu Poslanika, a.s., Hasan Bošnjak je promijenio i pjevao je, kroz četiri pjesme, o veličini i slavi Stvoritelja. U pjesmi posvećenj Poslaniku, a.s., Ka'b ibn Zuhair (Ka'b ibn Zuheir) pjeva o o ljubavnom prologu, te, u poznatoj pjesmi o Burdi, kaže:

*Otišla je Suad, a oči su opijene
Zdravo tijelo, uslijed ljubavi njene bolest pogodi.
Moje srce se od ljubavi silne razboljelo
A tijelo, sjetivši se nje, krhko je postalo.*

S druge strane Hasan Bošnjak je zapisao:

قبول به الوهاب من فضله وهب   نشانشره من طي الرضا وهب
نشا رحمة يهمني ويهمل بها   وتزجي الصبا البشرى سحائبها الصب
(al-Būsawī, 1300/1883:5, neobjavljeni rukopis)

*Iz Svoje milosti, Darovatelj mu lijep prijem podari
Pod plaštom zadovoljstva horizontima on se raširi*

ispjevao nekoliko kasida. Dok je obnašao funkciju kadije u Medini, u dijelu Poslanikove džamije koji se nalazi na strani Kible, sagradio je jednu biblioteku. Ovoj biblioteci je iz svoje kolekcije donirao oko 5.000 knjiga. U nekoliko kasida govorio je o njemu i njegovim aktivnostima u Poslanikovo džamiji. Između ostalog, pored spomenutih pjesama, u Poslanikovo džamiji čitao je i analizirao i djela iz arapske gramatike i Poslanikovog životopisa.

*On milost pruža, što iz njega se poput blage kiše širi
A povjetarac radosne vijesti oblacima njenim ih natkriljuje.*

I u drugim kasidama autor, pored pohvale i slave Svevišnjem, govori i o završetku zbirki hadisa. U takvim prolozima pjesnik, umjesto ljubavne, tretira teme o slavi Gospodara, pohvalama, završetku Buharijine i Muslimove zbirke hadisa i sl.

Pored toga, hvali predavača Ahmeda Arifa Hikmeta. U Poslanikovoj džamiji tadašnji medinski kadija je čitao ova dva djela, a Hasan Bošnjak ispjevao kaside uz tarih završetka čitanja (al-Būsawī, 1300/1883, neobjavljeni rukopis). Bošnjak je pohvalio autore ovih djela, kao i kadiju koji je čitao ova djela, podcrtao značaj hadisa i napisao tarihe.

U drugom dijelu (al-riḥla) pjesnik hvali, najprije Poslanika, govoreći poznata tradicionalna imena, kao što su „al-ṣadiq al-mašduq“ (iskreni i istini potvrđeni), „ra'ūf raḥīm“ (blag i milostiv) „Tāhā Ahmad“ „raḥmat li al-‘ālamīn“ (milost za svijetove) i slično. Neke termine ćemo upotrijebiti kasnije kada budemo govorili o *pozajmicama* (al-iqtibās). U jednom stihu stoji:

كتاب حلى ما مرّ وردا كانما	بذوق النهى معناه ضرب من
الضرب	
هو العروة الوثقى ومستمسك به	له من سلوك الفوز سلسلة ذهب
(al-Būsawī, 1300/1883:5, neobjavljeni rukopis)	

*Kao da su značenja njena
najtanahnijim izrazima prožeta
On je čvrsto uže, što za njeg' se drži
To je sigurna veza, lanac od zlata.*

U kasidi je spomenut termin *lanac od zlata*, *zlatni lanac*, u terminologiji sanada (prenosilaca) Buhari i drugi muhaddiṭi kažu da je prenosilac u „zlatnom lancu“ – silsila al-ḡahab, a to je sljedeći lanac: Mālik od Nāfi'a, a on Abdullaha ibn ‘Umara, a on od Poslanika, a.s., zatim Dža'far al-Šādiq, ‘Āmir ibn Abdullah ibn Zubayr, Zayd ibn Aslam, Ebu al-Zinād, Abdullah ibn Dīnār i mnogi drugi (Kurdić, 2003). Bošnjak, opet, koristi *pozajmljivanje* kada govori o terminu العروة الوثقى što znači *sigurna veza*, aludirajući na ajet: *Pravi put (sigurna veza) se jasno razlikuje od zablude!* (Kur'an, 2/256).

„Istraživanjem i analizom kur'anskog podteksta koji se otkriva u poeziji Hasana Bošnjaka dolazi od ključnih leksema, rečeničnih konstrukcija i sintagmi koje pjesnik koristi u svojim stihovima a koje nedvojbeno upućuju na kur'anski predtekst“ (Babović&Bajrić, 2017: 166). Intertekstualna povezanost pjesama o hadisu i Kur'ana i hadisa, vidljivi su. Pjesnik, ciljano, ukazuje na stilski i poetički efekat.

Također, pjesnik „pozajmljuje“ (al-iqtibās) ajet iz sure al-Naḡm, kao što je i bilo u pjesmi: *On ne govori po hiru svome - to je samo Objava koja mu se obznanjuje*. (Kur'an, 53/3-4)

لخير كتاب من قديم حديثه
تبدأ صحيحا كل ما فيه مكتتب
يروق بلفظ صح عن افصح العرب
بدا معربا عن كل معنى بديعه
عن الصادق المصدوق من ليس عن هوى
بفوه ولكن وحيد اجل رب
(al-Būsnavī, 1300/1883:7, neobjavljeni rukopis)

*I najboljoj knjizi što o hadisu govori
Pokazuje zapisano u njoj, vjerodostojnim
Sve najljepše poruke obznanjuje
Ukrasio je najboljim riječima najrječitijeg Arapa
Riječima iskrenog i istini potvrđenog, što po hiru
usta ne otvara, već je to od Gospodara objava.*

Na drugom mjestu kaže:

وما فيه اغلي ما يري في صحائف
وما فوقه غير الذي في المصاحف
بقول رسول ليس ينطق عن هوى
علا تبليد للمعاني وطارف
(al-Būsnavī, 1300/1883:105, neobjavljeni rukopis)

*Ono što je u njemu dragocjenije je od stranica
I mimo tih stranica, osim onoga što je u Kur'anu.
Riječima Resula koji ne priča po hiru svome
Promovira stara značenja, kao i nova.*

Na drugom mjestu pjesnik kaže:

في حديث اوفي رسول
لم يكن قط عن هوى متكلم
(al-Būsnavī, 1300/1883:179, neobjavljeni rukopis)

*U hadisu najvjernijeg Resula
A nikada nije ništa govorio po hiru svome.*

U svim ovim pjesmama evidentno je da Hasan Bošnjak svaki put pjeva i aludira na ajet iz sure al-Nağm, što znači da priznaje da hadis, nakon Kur'ana, najvrijedniji i najdragocijeniji. Buharijeva i Muslimova zbirka, po koncenzusu islamskih učenjaka, je vjerodostojna i prenesena od Poslanika, a.s. Hasan Bošnjak, kao muḥaddiṭ, nema nikakvog osnova da sumnja u spomenute zbirku, i to je potcrtao u četiri pjesme o hadisu. Na drugom mjestu kaže:

علي احمد الآداب كمل مسلماً   بدار لطفه احمد القوم في رجب
سنة 1236

(al-Būsnavī, 1300/1883:7, neobjavljeni rukopis)

*Na najljepši način je završio Muslima ljudima
U redžebu, u domu Tahe Ahmeda.
Godine 1239.*

Pjesnik ističe da su hadisi „najbolje riječi“, opisujući Poslanika kao „al-šādiq al-mašdūq“, naziv koji je poznat u islamskoj tradiciji. U jednoj pjesmi Hasan Bošnjak spominje:

هو الصادق الصدوق ذو اللسن   الذي اذا قال لم يترك مقالا لمن لسن
اجل رسول قام بالحق داعيا   لدين هدي من حاد عن هدية فتن
اني رحمة للعالمين جميعهم   امنا لانس كان مبعثه وجن

(al-Būsnavī, 1300/1883:182, neobjavljeni rukopis)

*On je iskreni i istini potvrđeni rječiti
Kad' nesto kaže ne ostavlja izgovora rječitom
Da, ovo je Resul, donio je istinu, pozivalac
Pozivajući na ispravnu vjeru, daleko od iskušenja
On je milost svjetovima svima
Sigurnost za čovjeka kao i džina*

Na kraju pjesme, pjesnik kaže

رؤف رحيم جاء للخلق رحمة   وبراہم في شدة خير رائف
(al-Būsnavī, 1300/1883:106, neobjavljeni rukopis)

*Blag i milostiv, došao je svjetovima kao milost
I tako mi Gospodara njihova, u dobru i blagostanju.*

Nakon toga, autor hvali autore sahiha u punom imenu, nadimak (al-kunijja), ime i ime grada ili oblasti. Na jednom mjestu ističe:

قشيري اصل للغرس المتقى ابي الحسي
بناد ككاس في الصفى حسن وصفه
ن بن حجاج اخي المجد فى النسب
عليها مصابيح الاضاء كالطيب
(al-Būsnavī, 1300/1883:6, neobjavljeni rukopis)

*Kušejri po porijeklu svom, korijena plemenitog
Husejn ibn Hadždžadž, iz porodice slavne
U društvu k'o pehar bistrom, njegova ljepota opisana je
Na njemu svjetiljke, k'o kapljice rose, rasplamtale.*

A u drugoj pjesmi kaže:

هو الحافظ الثبت المخاري مجد   بها آت في الزمان وسالف
(al-Būsnavī, 1300/1883:105, neobjavljeni rukopis)

*On je hafiz, pouzdani, Al-Buhari, slavni
Najveći čovjek u vremenu, predhodnik.*

U jednom od stihova možemo primjetiti da u stihu ima paronomazija, odnosno podudarnost u načinu izražavanja, ali ne i semantičku podudarnost dvije riječi (Mujić, 2011). U ovom stihu razumijemo dvije moguće verzije, prva je:

اديب جميل الطبع حسان منطق   زهير رياض الشعر نابغة الادب
(al-Būsnavī, 1300/1883:6, neobjavljeni rukopis)

*Književnik, lijepo naravi i tanahna mišljenja
Pupoljak u bašti poezije, izvrstan u književnosti.*

A u drugoj verziji stiha stoji:

*Književnik, lijepo naravi i Hassanovogih mišljenja
Zuheir je u bašti poezije, Nabiga u književnosti.*

Tri arapska pjesnika su živjela i djelovala u prijeislamskom i ranoislamskom periodu. Hassān ibn Tābit (umro 674. godine) je Poslanikov pjesnik (šāir al-Rasūl) pjevao je pjesme o Poslaniku, a.s., različitim historijskim dešavanjima, tužbalije o Poslaniku i sl., Zuhayir ibn Abū Sulmā (umro oko 609. godine) i i Nābiġa al-Dubiyānī (umro 604. godine) autori drevnih arabljskih oda istaknuti su klasični pjesnici. Moguće je ustvrditi da je Hasan Bošnjak pisao i o njima.

Iščitavanjem i analizom kasida, može se jasno uočiti da Hasan Bošnjak veoma vješto i nenamjetljivo uvodi različite podtematske cjeline u svoj opus. Smjenjivane ili nove tematske

pasaže u svom pjevanju uvodi pretežno upotrebom veznika قد ili ف (Babović&Bajrić, 2017:158-159).

Hasan Bošnjak je napisao datume okončanja Buharijeve i Muslimoe zbirke. Tārīḥ završetka Muslimove zbirke je 1236. (1817-1818.) godine, a Buharijeve zbirke 1239. (1822/1823).

Nije poznato kada je počela upotreba slova, odnosno njihove brojčane vrijednosti u arapskoj poeziji. Mnogi od istraživača smatraju da su tarihi počeli u periodu Memeluka, a neki od istraživača, kako ističe al-Rāfi‘ī da prvi tārīḥ datira iz 1419/822., a prva upotreba brojčane vrijednosti u arapskoj poeziji datira od 12/6. vijeka, kada se spominje broj 32, što je bio redni broj abasidskog halife. (al-Rāfi‘ī, n.g.)

ZAKLJUČAK

Na osnovu rukopisne građe i četiri pjesme posvećene Buhariji i Muslimu od Hasana Bošnjaka pjesnika i muḥaddīta možemo kasati sljedeće:

- U svim pjesmama je vidljivo da pjesnik ima određeno znanje kur’ansko-hadiski nauka, a Hasan Bošnjak, podsjetimo se, bio je vrsni muḥaddis, tako da je njegova poezija ispunjavala sve norme orijentalno-islamske pjesme. U poeziji Hasana Bošnjaka primarno mjesto je Kur’an i hadis. Čak četiri pjesme o hadisu su uvrštene u divan. Prema tome, kur’ansko-sunetski kontekst vidljiv je u svakoj pjesmi, štaviše, on je temelj pjesme.
- *On ne govori po hiru svome - to je samo Objava koja mu se obznanjuje, govori što po hiru usta ne otvara, već je to od Gospodara objava.* Hasan Bošnjak je govorio o spomenutom ajetu, a u svakoj pjesmi se naglašava posebnost i Kur’ana i hadisa. Buharijeva i Muslimova zbirka, po koncenzusu islamskih učenjaka, je vjerodostojna i prenesena je od Poslanika, a onda, po suštini, od Allaha. Hasan Bošnjak je ispjevao pohvale Poslaniku a.s. Naime, brojni propisi i dešavanja su iskazani na osnovu hadisa i pomenute pjesme tretiraju iskrenost i povjerljivost kao paradigmu nauke o hadisu.
- Pjesnik govori i o životu Buharije i Muslima. Govoreći o Buhariji, pjesnik kaže još: *On je hafiz, pouzdani, Al-*

Buhari, slavni Najveći čovjek u vremenu, prethodnik. Slične definicije i fraze koristi i o Muslimu. Jasno je da su ovi autori kod pjesnika imali veoma važno mjesto, jer su *hafiz, pouzdan* u terminologiji hadisa najveći termini.

- Tārīḥ Hasana Bošnjaka u pjesmama o hadisu, a i u cijelom divanu, tretira prvi period 13./18. vijeka, te osvjetljava razdoblje hadisa i hadiskih nauka, kao i pjesništva ovog perioda.

LITERATURA

- Al-Būsawī, al-Madanī, Ḥasan ibn Muṣṭafā (1883). *Dīwān*, Biblioteka Islamskog univerziteta u Medini, br. F 3-8737, fol. 91b do 233a, neobjavljen rukopis.
- Anonim, (1984). *Tarāḡim 'ayān al-Madīna al-Munawwara*, Ġidda: Dār al-šurūq.
- Babović, Dželila&Bajrić, Berin (2017). Poezizacija islamske tradicije u kasidama Hasana Bošnjaka, Prilozi za orijentalnu filologiju, br. 66, str. 153-178.
- Handžić, Mehmed (1999) Teme iz književne historije, *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo: Ogledalo.
- Al-Ḥanḡī, Muḥammad al-Būsawī (1992). *al-Ġawhar al-asnā fī tarāḡim al-'ulamā' wa šu'arā' al-Būsawah*, Ġīza: Hiḡr.
- Al-Ḥaṭṭarwī, Muḥammad al-'Īd (2005). al-Ta'rīḡ al-šī'rī 'ind al-šā'ir al-madanī Ḥasan Muṣṭafā Al-Būsawī; (min maḡtūṭa dīwānih), *Maḡalla Markaz buḡūt wa dirāsāt al-Madīna al-Munawwara*, No. 11. dec. 4004- feb.
- Kurdić, Šefik (2003). *Velikani hadiskih znanosti*, Zenica: Islamska pedagoška akademija.
- Al-Madanī, al-Sayyid Ġa'far ibn al-Sayyid Ḥusayn ibn Hāšim (1993) *al-'Aḡbār al-ḡarība fī dīkr mā waqa'a bi Ṭība al-ḡabība*, al-Qāhira, Maktaba al-Ḥanḡī.
- Mujić, Munir (2011). *Tropi i figure u arapskoj stilistici*, Sarajevo, Orijentalni institut.
- Munlā, Muṣṭafā 'Ammār (2003). *Maḡtūṭāt al-Ḥizāna al-Hāšimiyya al-ḡāšša: fīhris taḡlīlī*, Markaz buḡūt wa dirāsāt al-Madīna al-Munawwara, 2003.

- Šabanović, Hazim (1973). *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo: Svjetlost.
- Al-Ziriklī, Ḥayr al-Dīn (1986) *al-‘A‘lām*, Bayrūt: Dār al-‘ilm li al-malāyīn.

Prilog. 1. Faksimil stranice divana pjesama o hadisu

Original scientific paper

HADITH IN THE HANDWRITTEN DIVAN BY THE POET AND MUHADDITH HASAN BOŠNJAK

Semir Rebronja, PhD

Abstract

Ḥasan ibn Muṣṭafā al-Būsawī al-Madanī, Hasan Bošnjak, was born in Medina in the last decade of the 12th century AH, and he wrote in the first half of the 13th century (the end of the 18th and the first half of the 19th century). With regards to the year of Hasan Bošnjak's death, we might assume that he died in the mid-13th century AH. Analyzing his Divan, we come to the conclusion that he wrote tarihs in different periods of life from 1215/ 1800 to 1247/1831 – approximately in the period of thirty years. We do not come across any tarih written after the year of 1247 H, so based on that we assume that the author died in 1247 H/ 1831 or a year or two after.

As a famous muhaddith (an expert on hadith, the tradition of the Prophet) he sang, among other things, about Buhari and Muslim, saying that the Mufti of Medina and later Shaykh al-Islam Ahmed Arif Hikmet commented on the works.

The most significant source, after the Qur'an, is the Prophet's tradition (al-sunnah) based on the Prophet's words, acts, and tacit approval. From the time of the Prophet s.a.w.s. the writing down of the al-sunnah began, and in the 2nd century AH the intensive work on the codification (al-tadwin) of the Prophet's tradition based on written and oral sources began. It was the time of flourishing the hadith sciences and in the first half of the 3rd century the greatest hadith experts lived and worked. Hundreds of works were written, among which the best-known are two hadith collections called ṣaḥīḥim. The authors are Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Ismā'īl al-Buḥārī (194 / 810-256 / 870) and Abū al-Ḥusayn Muslim ibn al-Ḥaǧǧāǧ ibn Muslim al-Quṣayrī al-Naysābūrī (- - 261/875).

In Divan by Hasan Bošnjak there are, among other things, four songs, one dedicated to Buhari and three to Muslim.

Keywords: Hasan Bošnjak, Buhari, Muslim, hadith, poetics, Islamic tradition.

أ.د. سمير ربرونا - كلية التربية الإسلامية - جامعة زينيتسا
 الحديث الشريف في الديوان المخطوط للشاعر والمحدث
 حسن البوشناق

الملخص

حسن بن مصطفى البوسنوي المدني، المعروف باسم حسن البوشناق ولد في المدينة المنورة في العقد الأخير من القرن الثاني عشر الهجري، وقد نظم ديوانه في النصف الأول من القرن الثالث عشر (أواخر القرن الثامن عشر والنصف الأول من القرن التاسع عشر). أما بالنسبة لسنة وفاة حسن البوشناق فيمكن التخمين أنه توفي في منتصف القرن الثالث عشر الهجري. من خلال تحليل ديوانه، نستنتج أن البوشناق كتب تواريخ أدبية في فترات مختلفة من حياته من حوالي 1800/1215 إلى 1831/1247. - تقريباً في فترة تتراوح ثلاثين عاماً. لا نجد أي تاريخ بعد عام 1247 هـ، وعلى هذا الأساس نفترض أن المؤلف توفي عام 1247 هـ / 1831 م. أو عام أو عامين بعد هذا العام. بصفته محدثاً شهيراً (خبيراً في الحديث والسنة النبوية)، كان ينظم الشعر في مواضيع مختلفة، ومن ضمنه الشعر عن البخاري ومسلم، قائلاً إن المفتي في المدينة المنورة، ولاحقاً شيخ الإسلام أحمد عارف حكمت، علّق على أعماله. وأهم مصدر بعد القرآن الكريم هو الحديث النبوي (السنة) الذي تأسس على أقوال النبي وأفعاله وموافقته الضمنية. منذ عهد النبي صلى الله عليه وسلم، بدأت كتابة السنة النبوية، وفي القرن الثاني الهجري، بدأ العمل المكثف في تدوين الحديث النبوي من المصادر المكتوبة والشفوية. لقد كانت فترة ازدهار علوم الحديث الشريف، وفي النصف الأول من القرن الثالث عشر عاش وعمل أشهر علماء الحديث. تمت كتابة المئات من الأعمال، وأشهرها مجموعتان من الأحاديث النبوية، المسمى الصحيحان للمؤلفين أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري (194 / 810-256 / 870) وأبو الحسين مسلم بن

الحجاج بن مسلم القشيري النيسابري (875/261). وفي ديوان حسن البوشناق أربع قصائد، إحداها مخصصة للبخاري وثلاث منها للمسلم.
الكلمات الأساسية: حسن البوشناق، البخاري، مسلم، الحديث الشريف، شعر، التراث الإسلامي.